

“Скритата” икономика в България

(БИЗНЕС)

Януари 2003 г.

<i>МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО</i>	3
<i>ОСНОВНИ ЦЕЛИ НА ПРОЕКТА</i>	4
<i>ИНДЕКСИ ЗА “СКРИТАТА” ИКОНОМИКА</i>	5
I. ОСНОВНИ ОБЩЕСТВЕНИ ПРОБЛЕМИ И ПРЕЧКИ ПРЕД РАЗВИТИЕТО НА БИЗНЕСА	6
1. <i>Най-важни проблеми на страната</i>	6
2. <i>Пречки пред дейността и развитието на бизнеса</i>	7
3. <i>Удовлетвореност от качеството на законите и поведението на държавните служители</i>	8
4. <i>Обща оценка на бизнес-климата в страната</i>	10
II. ОБЩА ОЦЕНКА НА РАЗМЕРИТЕ И ПРИЧИНИТЕ ЗА СЪЩЕСТВУВАНЕТО НА “СКРИТАТА” ИКОНОМИКА	11
1. <i>Прояви на “скритата” икономика</i>	11
2. <i>Причини за съществуването на “скрита” икономика</i>	12
3. <i>Обща оценка на дела на “скритата” икономика</i>	13
4. <i>Мерки за ограничаване на “скритата” икономика в страната</i>	14
III. РАЗПРОСТРАНЕНИЕ НА СПЕЦИФИЧНИТЕ ПРОЯВИ НА “СКРИТАТА” ИКОНОМИКА	15
1. <i>Трудови отношения</i>	15
2. <i>“Скрити” обороти</i>	16
3. <i>Преразпределение</i>	24
ПРИЛОЖЕНИЕ. СТОЙНОСТИ НА ИНДЕКСИТЕ ЗА “СКРИТА” ИКОНОМИКА	25

МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Изводка

Изследването на бизнес-сектора обхваща 530 фирми в цялата страна.

Метод на изследването

Методът на изследване е персонално стандартизирано интервю.

Полева работа

Полевата работа беше извършена в периода: 25 Ноември – 16 Декември 2002г.

ОСНОВНИ ЦЕЛИ НА ПРОЕКТА

- Основната цел на изследователския проект е да постави началото на *систематичен мониторинг на размера и динамиката на “скритата” икономика в България (МСИ)*.
- Проектът предвижда да бъдат провеждани серия от представителни изследвания на *пълнолетното население на страната и бизнес-сектора* с периодичност през 3 месеца.
- Това ще позволи не само да бъде следена динамиката на проблема, но и да бъде събрана надеждна информация за различията в нагласите на *населението и бизнесмените* към проявите и причините за разпространението на “скритата” икономика в страната.
- Резултатите от *Мониторинга на “скритата” икономика (МСИ)* включват:
  - ✓ *Годишен доклад за оценка на “скритата” икономика в България.* Той ще представя обобщените резултати от всички изследвания през годината и ще показва развитието на проблема и измененията в сивия сектор на икономиката.
  - ✓ *Система от индекси за проследяване размера и динамиката на “скритата” икономика.* На базата на получените от пилотното изследване данни е разработена система от синтетични индикатори, която обединява в себе си различни аспекти на “скритата” икономика и позволява да се следи динамиката и промените в размера и характеристиките ѝ.

ИНДЕКСИ ЗА “СКРИТАТА” ИКОНОМИКА

- Индексите за “скритата” икономика са сновен продукт на *Мониторинга на размера и динамиката на “скритата” икономика в България (МСИ)*, който социологическа агенция “Витоша рисърч” започна да провежда през 2002 г. Стойностите на индексите се актуализират на всеки 3 месеца на основата на данни от емпирични социологически изследвания.
- Индексите за “скритата” икономика приемат стойности от 0 до 10.
- Колкото стойността на индексите е по-близка до 10, толкова по-негативни са оценките за размера и проявите на “скритата” икономика в страната.
- Индексите, чиято числова стойност клони към 0, са индикатор за ниско ниво на “скрита” икономика.
- Индексите за “скритата” икономика са групирани в следните категории:
  - I. Обща оценка на размера на “скритата” икономика;*
  - II. Специфични прояви на “скритата” икономика:*
    - 1. Трудови отношения;*
    - 2. “Скрити” обороти;*
    - 3. Преразпределение.*
- Стойностите на индексите на “скритата” икономика са представени в Приложение.

I. ОСНОВНИ ОБЩЕСТВЕНИ ПРОБЛЕМИ И ПРЕЧКИ ПРЕД РАЗВИТИЕТО НА БИЗНЕСА

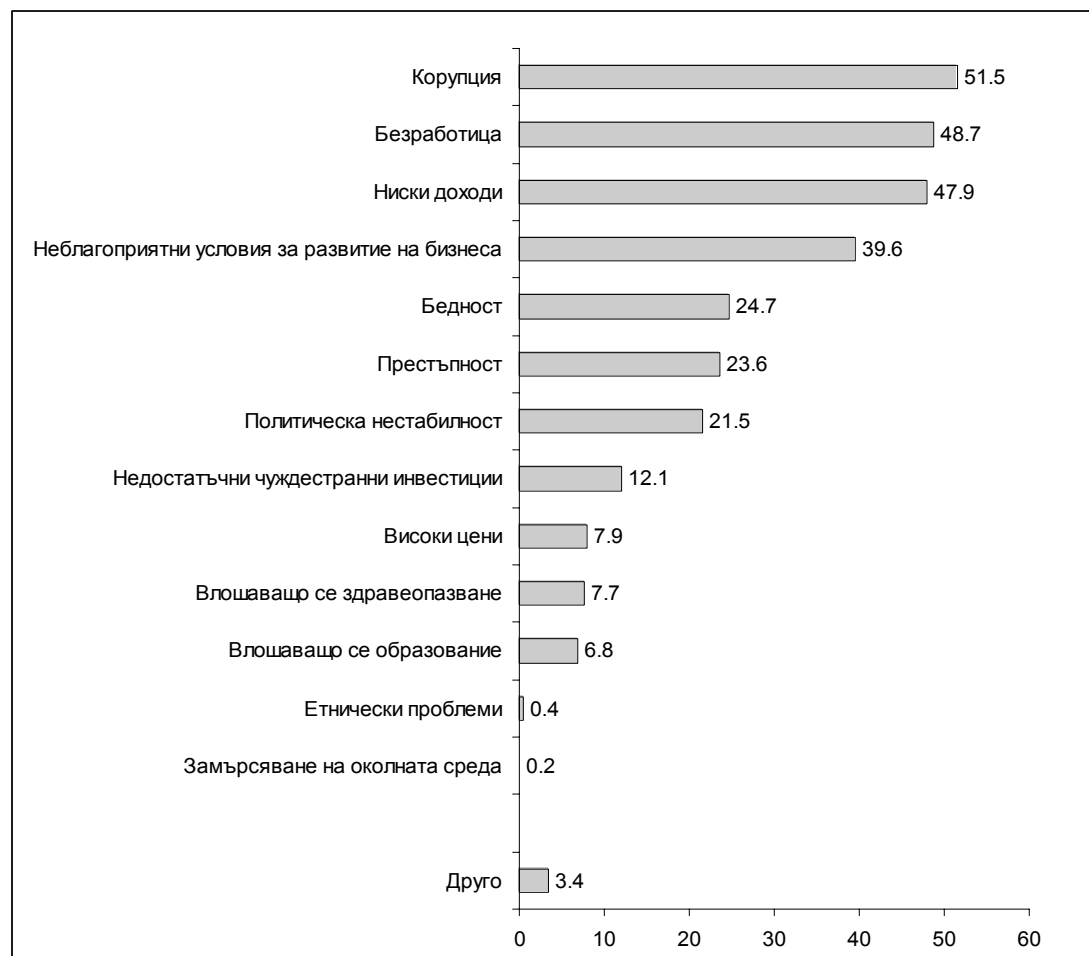
1. Най-важни проблеми на страната

Като един от най-важните проблеми за страната към настоящия момент са посочени *неблагоприятните условия за развитие на бизнеса*. Въпреки своето значение обаче, те се нареждат едва на четвърто място след *корупцията, безработицата и ниските доходи*. Интересен е фактът, че остри социални проблеми и ниският жизнен стандарт на населението се възприемат от бизнесмените като по-значими отколкото специфичните икономически проблеми на самия бизнес. За представителите на малкия и среден бизнес, особено в сферата на търговията и услугите, бедността и безработицата сред населението сами по себе си са се превърнали в пречка пред развитието на дейността им.

(Графика 1)

Подобна бизнес-среда, характеризираща се с несигурност и високо ниво на корупция, принуждава голяма част от фирмите да работят в една или друга степен в сивия сектор на икономиката.

Графика 1 Най-важните проблеми, пред които е изправена страната (%)

База: N= 530

2. *ПРЕЧКИ ПРЕД ДЕЙНОСТТА И РАЗВИТИЕТО НА БИЗНЕСА*

Основните пречки пред дейността на бизнеса, посочени от респондентите, са свързани отново с обстановката в страната като цяло и с ролята на държавата за развитието на бизнес-сектора. Повече от половината запитани определят като най-сериозни проблеми *липсата на държавни стимули за развитието на частен бизнес, нелоялната/ незаконна конкуренция и престъпността, кражбите и безредиците.*

Очакванията към държавата от страна на бизнесмените са, ако не да стимулира частния бизнес, то поне да не му пречи. Оказва се, че *процедурите при издаване на разрешителни и лицензи и корупцията сред административните служители* също представляват сериозен проблем за дейността на изследваните фирми. (Таблица 1)

ТАБЛИЦА 1 ПРЕЧКИ ПРЕД ДЕЙНОСТТА И РАЗВИТИЕТО НА БИЗНЕСА

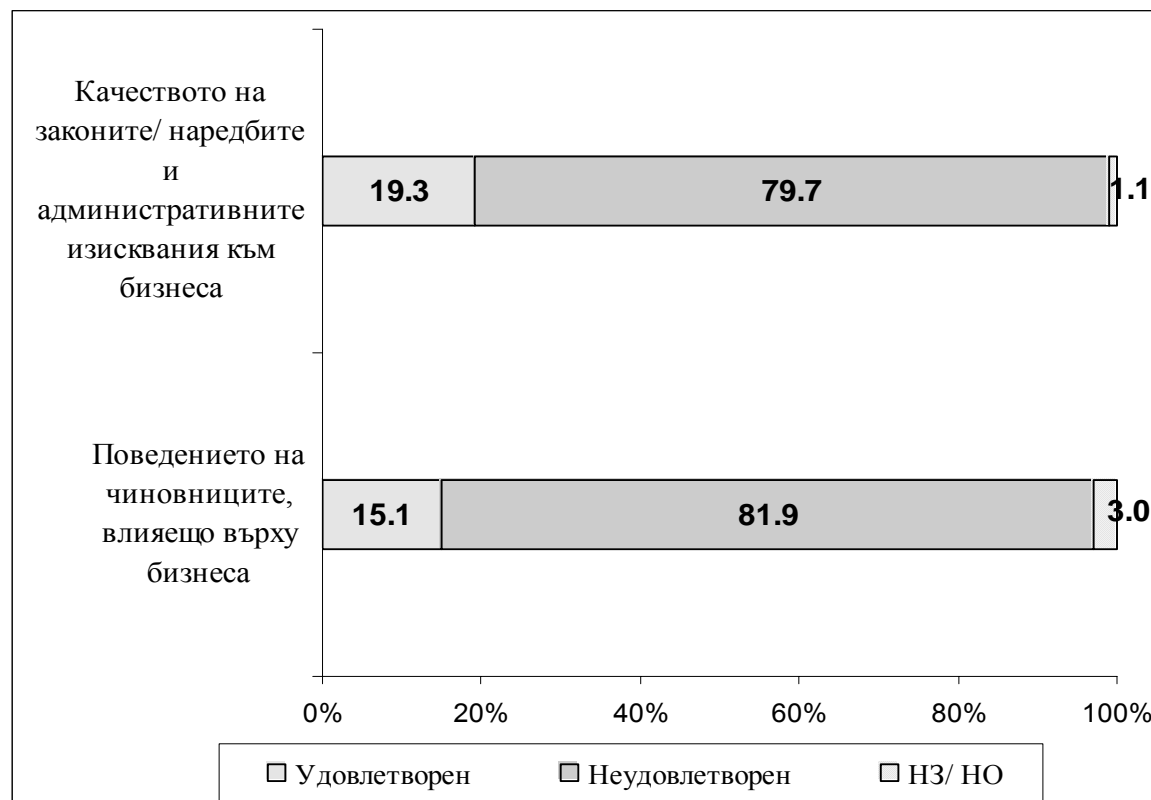
	Не е проблем	Малък проблем	Среден проблем	Голям проблем	НЗ/НО
Държавните стимули за развитие на частния бизнес	5.8	4.7	19.4	59.1	10.9
Нелоялната/ незаконната конкуренция	7.2	7.5	23.6	57.4	4.3
Престъпността, кражбите и безредиците	6.8	13.0	24.7	52.5	3.0
Достъпът до кредит за финансиране на бизнес дейности	9.4	9.1	20.6	49.6	11.3
Процедурите при издаване на разрешителни и лицензи	13.8	10.2	26.6	41.1	8.3
Макроикономическата обстановка в страната	8.1	11.5	29.1	39.8	11.5
Корупцията сред административните служители	10.6	13.8	30.6	39.6	5.5
Данъчната система	15.3	17.2	33.8	32.5	1.3
Корупцията сред контрагентите по веригата	17.0	17.4	26.6	25.5	13.6
Съдебната система	20.6	15.5	25.8	21.5	16.6
Изискванията към документацията	23.6	21.9	31.9	20.8	1.9
Политическата ситуация в момента	26.4	20.9	22.5	19.8	10.4
Законите, свързани с придобиването на земя/ помещения/ сгради	21.9	19.8	22.3	19.8	16.2
Трудовото законодателство	19.8	24.5	29.6	16.8	9.2
Правилата и административните процедури при откриване на фирма	40.0	25.8	19.8	10.9	3.4
Валутните регулации; валутният режим; разпоредбите за различни валутни операции	36.0	16.8	10.4	5.3	31.5

3. *УДОВЛЕТВОРЕНОСТ ОТ КАЧЕСТВОТО НА ЗАКОНИТЕ И ПОВЕДЕНИЕТО НА ДЪРЖАВНИТЕ СЛУЖИТЕЛИ*

Важен фактор за ограничаване размера и проявите на “скрита” икономика е наличието на ясни правила и изисквания към бизнеса, прилагани бързо и ефективно. Към момента мнозинството бизнесмени счита, че подобни правила липсват, а вече съществуващите се променят постоянно, без да осигуряват необходимата стабилност и възможност за дългосрочно планиране.

Не е изненадващ фактът, че осем от десет интервюирани бизнесмени са недоволни както от качеството на законите и административните изисквания към бизнеса, така и от поведението на чиновниците, с които контактуват. (Графика 2)

ГРАФИКА 2 УДОВЛЕТВОРЕНОСТ ОТ КАЧЕСТВОТО НА ЗАКОНИТЕ И ПОВЕДЕНИЕТО НА ДЪРЖАВНИТЕ СЛУЖИТЕЛИ

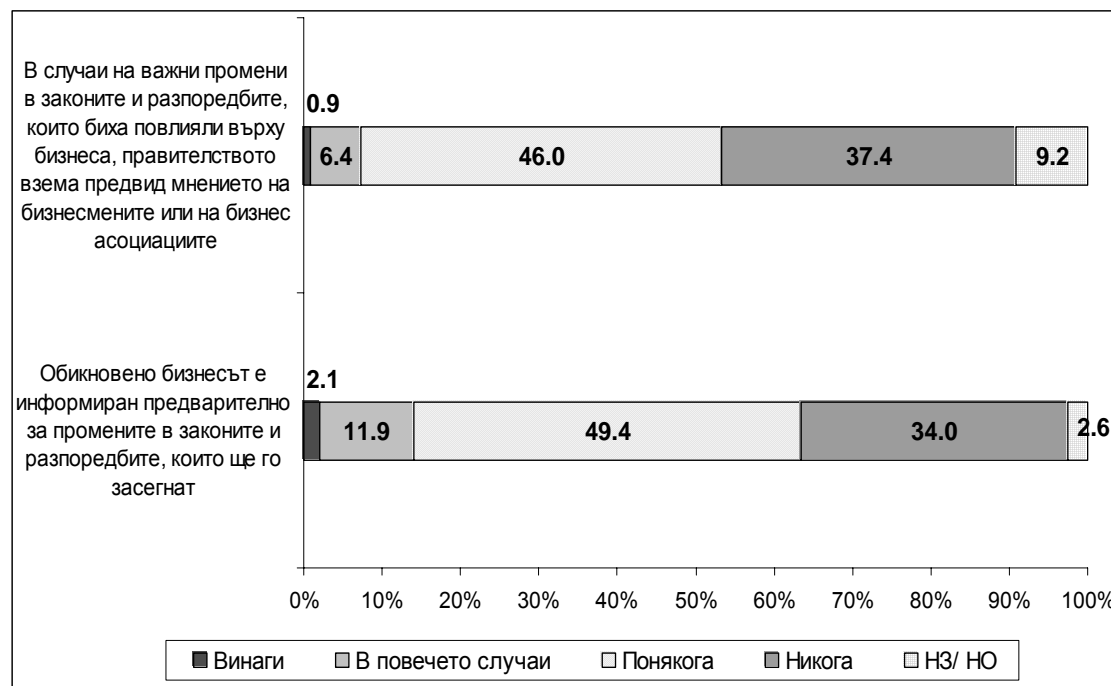
База: N= 530

Едва една четвърт от бизнесмените смятат, че могат да предвидят донякъде промените в разпоредбите и постановленията, които оказват съществено влияние върху бизнеса. Над две трети са на мнение, че повечето изменения в законите са непредвидими и възпрепятстват дългосрочното планиране в техния бизнес. Значителна част от интервюираните - повече от една трета – преценяват, че през последните 3 години законите и административните изисквания са станали по-непредвидими.

Освен честите промени в държавните изисквания към бизнеса, той рядко е информиран предварително за подготвяните изменения, които ще го засегнат, а още по-рядко е търсен като партньор при разработването на новите нормативни разпоредби. (Графика 3)

ГРАФИКА 3 СПОРЕД ВАС, ДОКОЛКО СА ВЕРНИ СЛЕДНИТЕ ТВЪРДЕНИЯ?

База: N= 530

4. ОБЩА ОЦЕНКА НА БИЗНЕС-КЛИМАТА В СТРАНАТА

Освен заради множеството административни пречки и намесата от страна на държавата, бизнес-климатът в страната се определя като неблагоприятен за развитието на частния бизнес и по чисто икономическите си характеристики – *високи лихвени проценти по кредитите, затруднен достъп до банкови кредити, несигурност и недоверие в банките.*

Една трета от запитаните смятат, че незаконните и силови методи продължават да бъдат характерни за частния бизнес в страната. Все още влиянието на силовите групировки в българската икономика е голямо според 37.2 %. Повече от една трета от запитаните са на мнение, че значителна част от фирмите в страната осъществяват дейности, свързани с т.нар. “скрита” икономика. (Таблица 2)

Лихвените проценти по кредитите в България са високи	53.0
Получаването на банков кредит в България е трудно	52.3
Частният бизнес в България е изправен пред множество административни пречки	49.2
Влиянието на силовите групировки в българската икономика е голямо	37.2
Значителна част от фирмите в страната осъществяват дейности, свързани с т.нар. “скрита икономика”	36.8
В България държавната намеса в дейността на частния бизнес е голяма	20.0
Банките в България са несигурни и не се ползват с голямо доверие	19.8
Държавната администрация в България е независима и не се влияе от отделни частни икономически интереси	4.0
Полицията в България защитава ефикасно сигурността на фирмите	3.2
Днес в България има благоприятни условия за развитието на частния бизнес	2.6
През следващата година икономическата ситуация в страната ще се подобри	2.3
Данъчната система в България е добра и стимулира развитието на бизнеса	1.7
Икономическата политика, провеждана от правителството, насърчава развитието на частния бизнес	1.3
Нормативната уредба за частната стопанска дейност в България е добра	1.3

ТАБЛИЦА 2 ОБЩА ОЦЕНКА НА БИЗНЕС-КЛИМАТА В СТРАНАТА

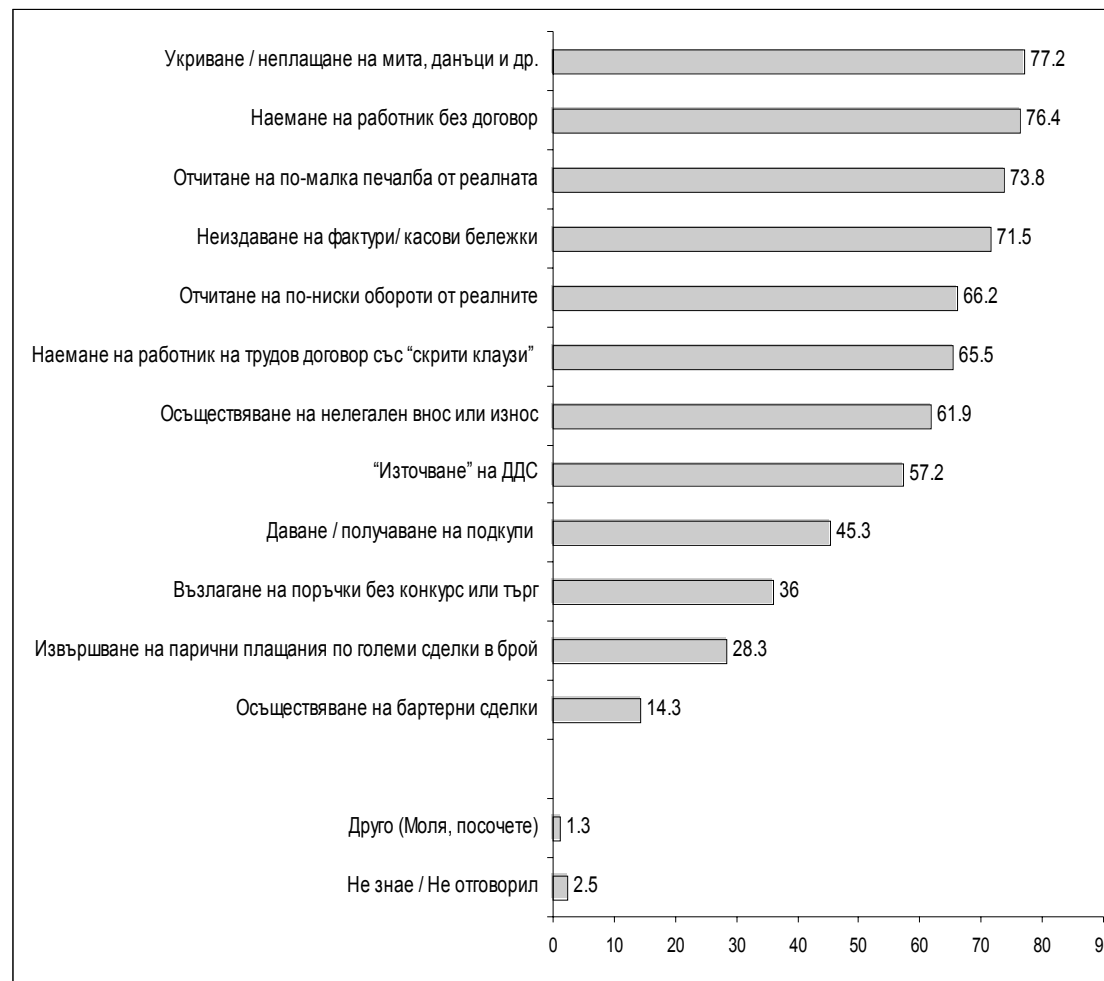
II. ОБЩА ОЦЕНКА НА РАЗМЕРИТЕ И ПРИЧИНИТЕ ЗА СЪЩЕСТВУВАНЕТО НА “СКРИТАТА” ИКОНОМИКА

I. ПРОЯВИ НА “СКРИТАТА” ИКОНОМИКА

Понятието “скрита икономика” се свързва най-често с *укриване на доходи, неплащане на мита и акцизи, наемане на работник без договор или на договор със “скрити клаузи”, отчитане на по-малка печалба от реалната и неиздаване на фактури/ касови бележки.*

Осъществяването на нелегален внос/ износ, “източването” на ДДС и корупцията също се определят като разпространени прояви на “скритата” икономика. (Графика 4)

Графика 4 Прояви на “СКРИТА” ИКОНОМИКА

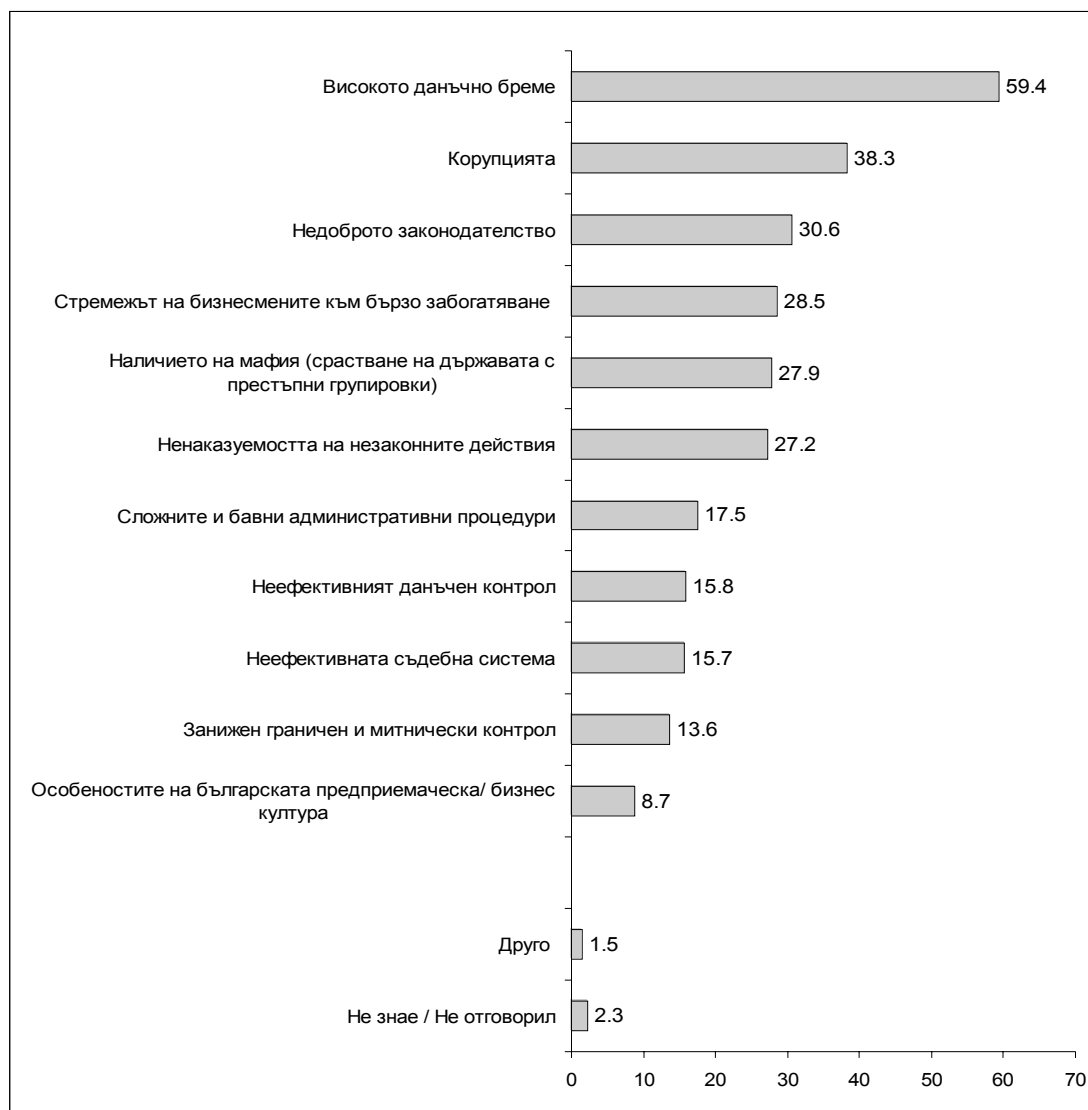

База: N= 530

2. ПРИЧИНИ ЗА СЪЩЕСТВУВАНЕТО НА “СКРИТА” ИКОНОМИКА

Като най-съществената причина за съществуване на “скрита” икономика в страната категорично се определя *високото данъчно бреме*. В комбинация с *корупцията и недоброто законодателство*, то създава благоприятна среда за процъфтяване на незаконни дейности. (Графика 5)

ГРАФИКА 5 ПРИЧИНИ ЗА СЪЩЕСТВУВАНЕТО НА “СКРИТА” ИКОНОМИКА

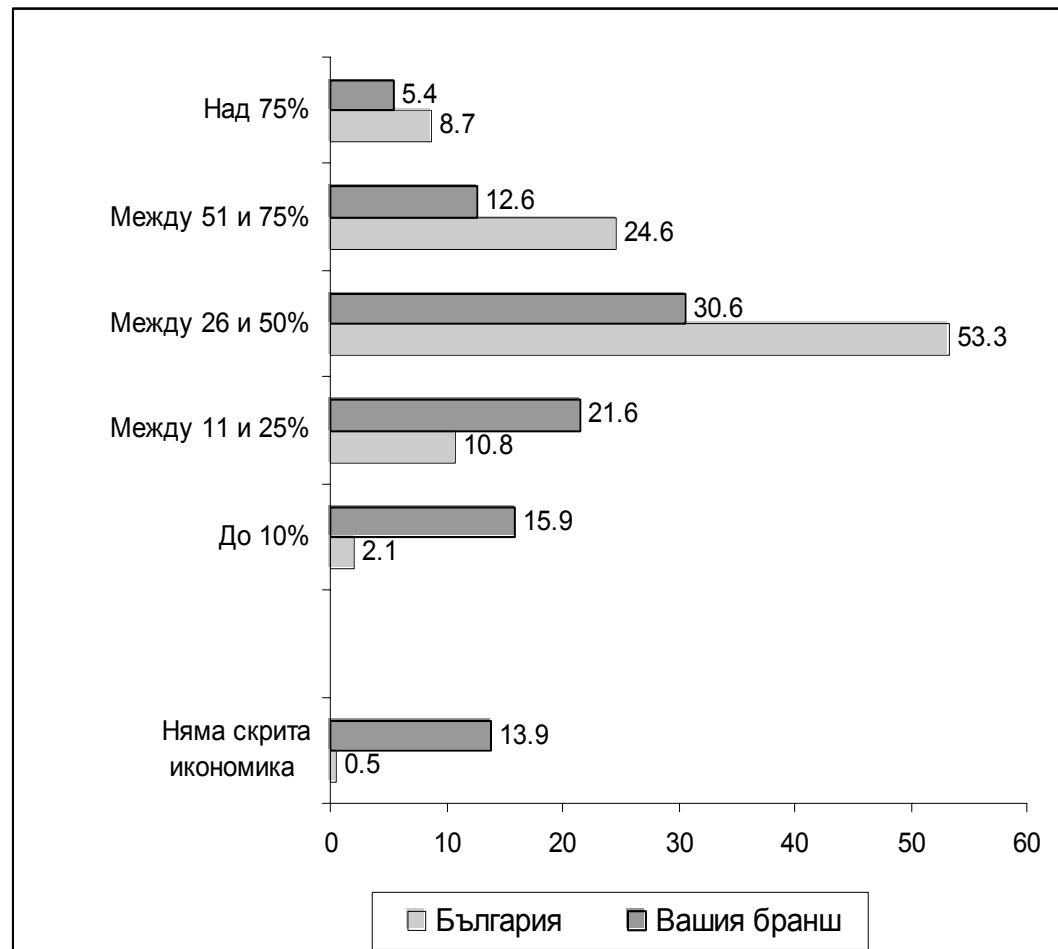
База: N= 530

3. ОБЩА ОЦЕНКА НА ДЕЛА НА “СКРИТАТА” ИКОНОМИКА

Оценката за дела на “скритата” икономика в страната е обезпокояващо висока – една трета от респондентите смятат, че над 50% от икономиката е в “сивия” сектор, а всеки втори е на мнение, че размерът на неотчетената икономическа дейност варира от 26 до 50 %.

Като цяло, оценката за дела на “скритата” икономика в страната е почти два пъти по-висока, отколкото тази за отделните сектори. За разлика от общата оценка, значителна част от запитаните - 13.9% - посочват, че в техния бранш няма прояви на “скрита” икономика. (Графика 6)

ГРАФИКА 6 ОБЩА ОЦЕНКА НА ДЕЛА НА “СКРИТАТА” ИКОНОМИКА

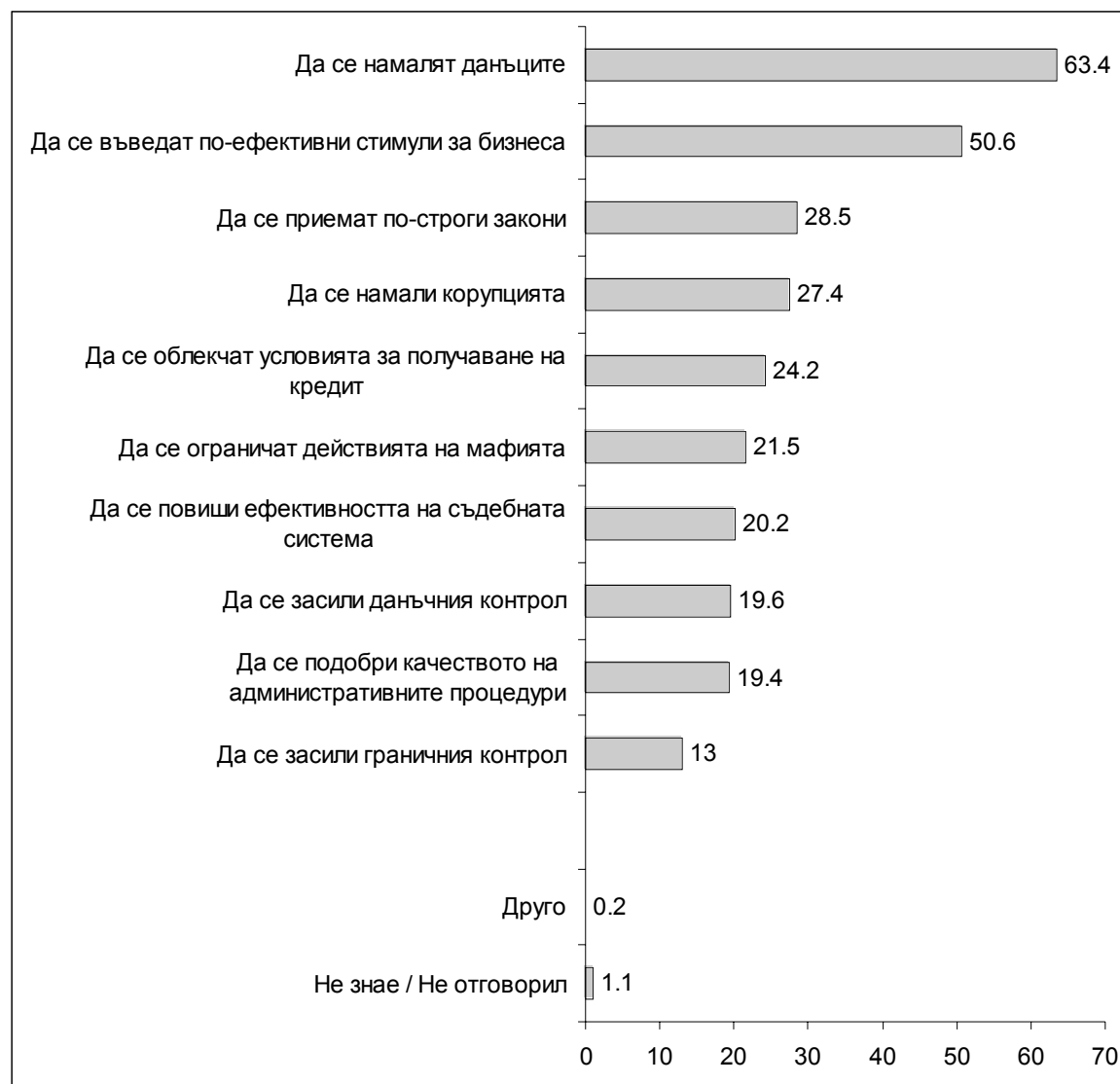

База: N= 530

4. *МЕРКИ ЗА ОГРАНИЧАВАНЕ НА
“СКРИТАТА” ИКОНОМИКА В СТРАНАТА*

Предложените от респондентите мерки за ограничаване на “скритата” икономика отново гравитират около вече споменатите проблеми пред развитието на бизнеса в страната. Почти две трети от запитаните смятат, че трябва да се *намалят данъците*, а всеки втори – че трябва да се *въведат по-ефективни стимули за бизнеса*. *Приемането на по-строги закони и намаляването нивото на корупцията* също биха оказали положителен ефект според повече от една четвърт от запитаните. (Графика 7)

ГРАФИКА 5 МЕРКИ ЗА ОГРАНИЧАВАНЕ НА “СКРИТАТА” ИКОНОМИКА В СТРАНАТА

База: N= 530

II. РАЗПРОСТРАНЕНИЕ НА СПЕЦИФИЧНИТЕ ПРОЯВИ НА “СКРИТАТА” ИКОНОМИКА

1. ТРУДОВИ ОТНОШЕНИЯ

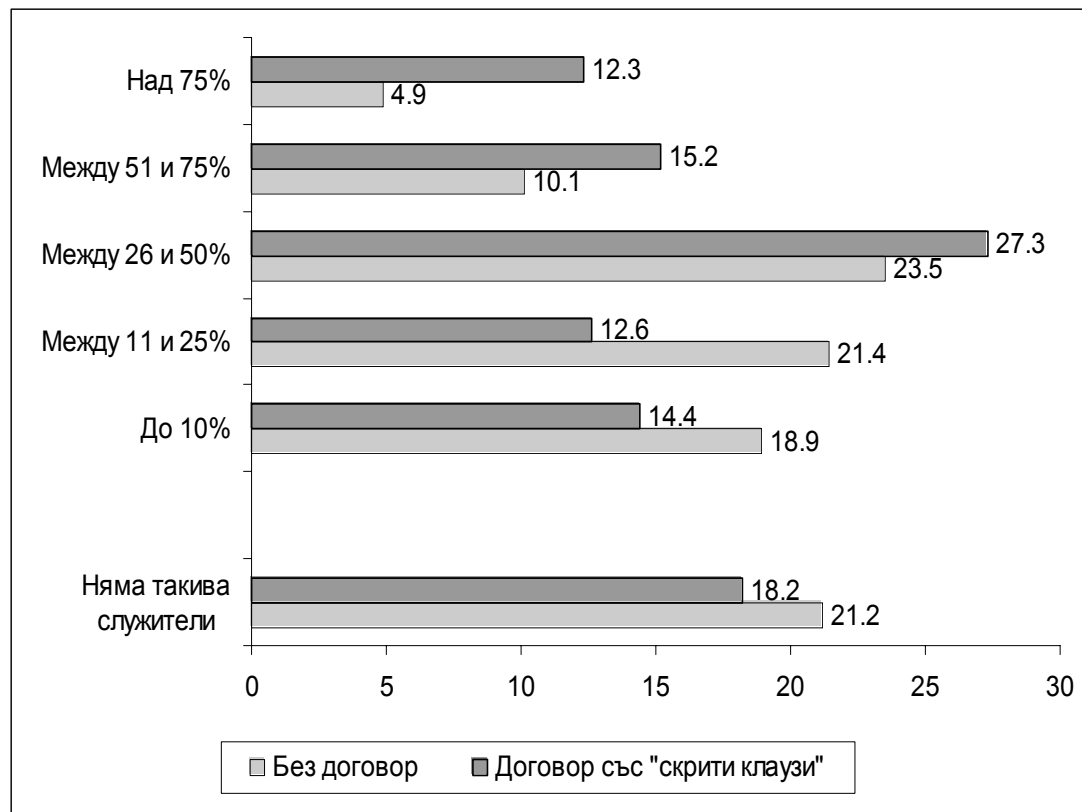
Дял на наетите без договор или на договор със “скрити клаузи” в съответния бранш

Една от най-честите прояви на “скрита” икономика е наемането на работници без трудови договори или на договори, които не отговарят на реалното трудово възнаграждение. Според 15.2% от запитаните делът на заетите в техния бранш без трудови договори надхвърля 50%, а една четвърт смятат, че той е между 25 и 50 %.

Всеки четвърти е на мнение, че повече от половината заети в неговия бранш работят по договори със “скрити клаузи” - т.е. плащат им се социални и здравни осигуровки върху по-ниско от реалното трудово възнаграждение, изплащат им се допълнителни възнаграждения без документ и др. (Графика 8)

Въпреки че тези твърдения изразяват субективни оценки и само приблизително отразяват действителните трудови отношения, те свидетелстват за едно много високо ниво на “посивяване” на трудовия пазар в страната.

ГРАФИКА 6 Дял на наетите без договор или на договор със “скрити клаузи” в съответния бранш

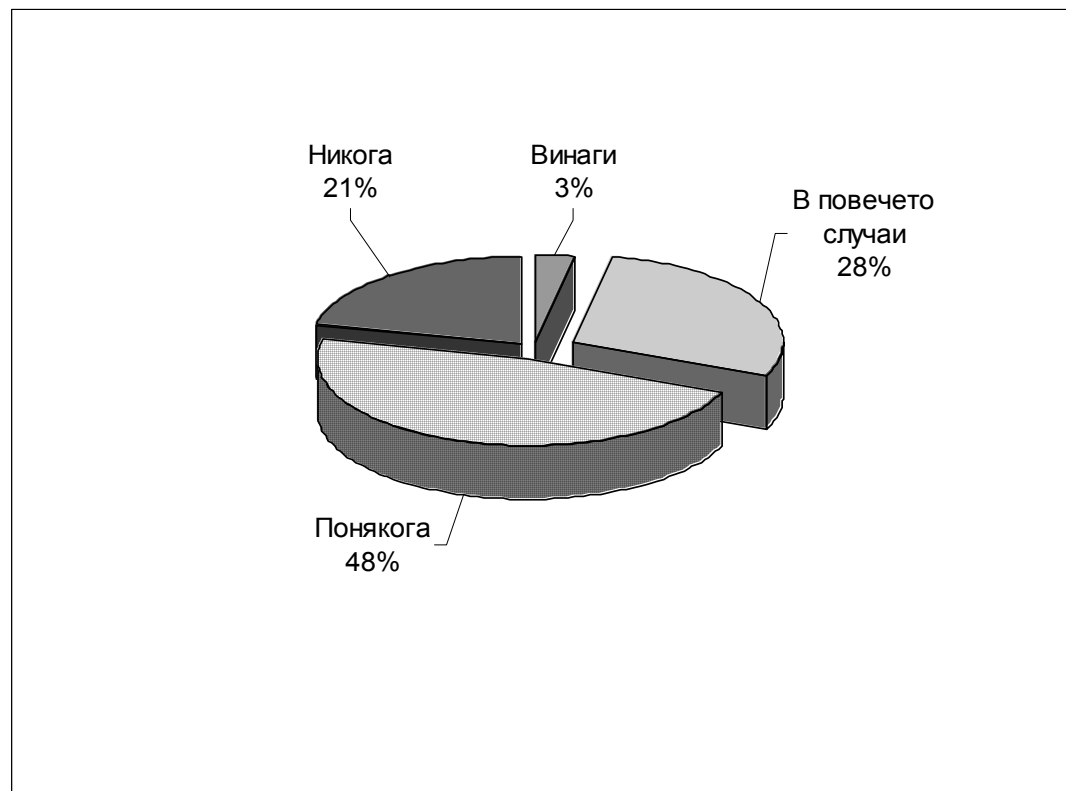
База: N= 530

2. “СКРИТИ” ОБОРОТИ

1) НЕИЗДАВАНЕ НА ДАНЪЧНИ ДОКУМЕНТИ ЗА ИЗВЪРШЕНИ ОПРЕДЕЛЕНИ ПРОДАЖБИ В СЪОТВЕТНИЯ БРАНШ

Неиздаването на счетоводни документи – касови бележки и фактури - е често срещана практика в бизнес-отношенията. Всеки четвърти респондент заявява, че в неговия бранш в повечето случаи не се издават данъчни документи. (Графика 9)

ГРАФИКА 7 ЧЕСТОТА НА НЕИЗДАВАНЕ НА ФАКТУРИ/ КАСОВИ БЕЛЕЖКИ

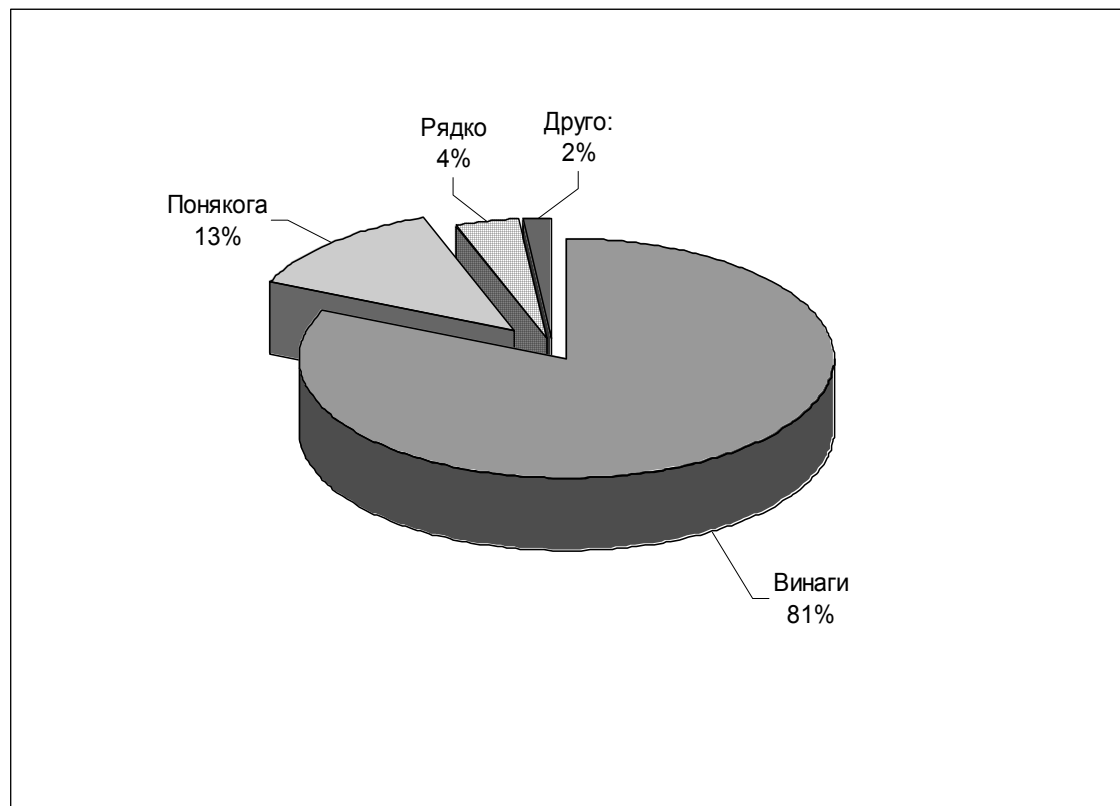

База: N= 530

От своя страна, интервюираните бизнесмени твърдят, че техните фирми изискват счетоводен документ при работа с друга фирма – над три четвърти от запитаните декларират, че го правят във всички случаи. (Графика 10)

ГРАФИКА 8 ЧЕСТОТА НА ИЗИСКВАНЕ НА СЧЕТОВОДЕН ДОКУМЕНТ

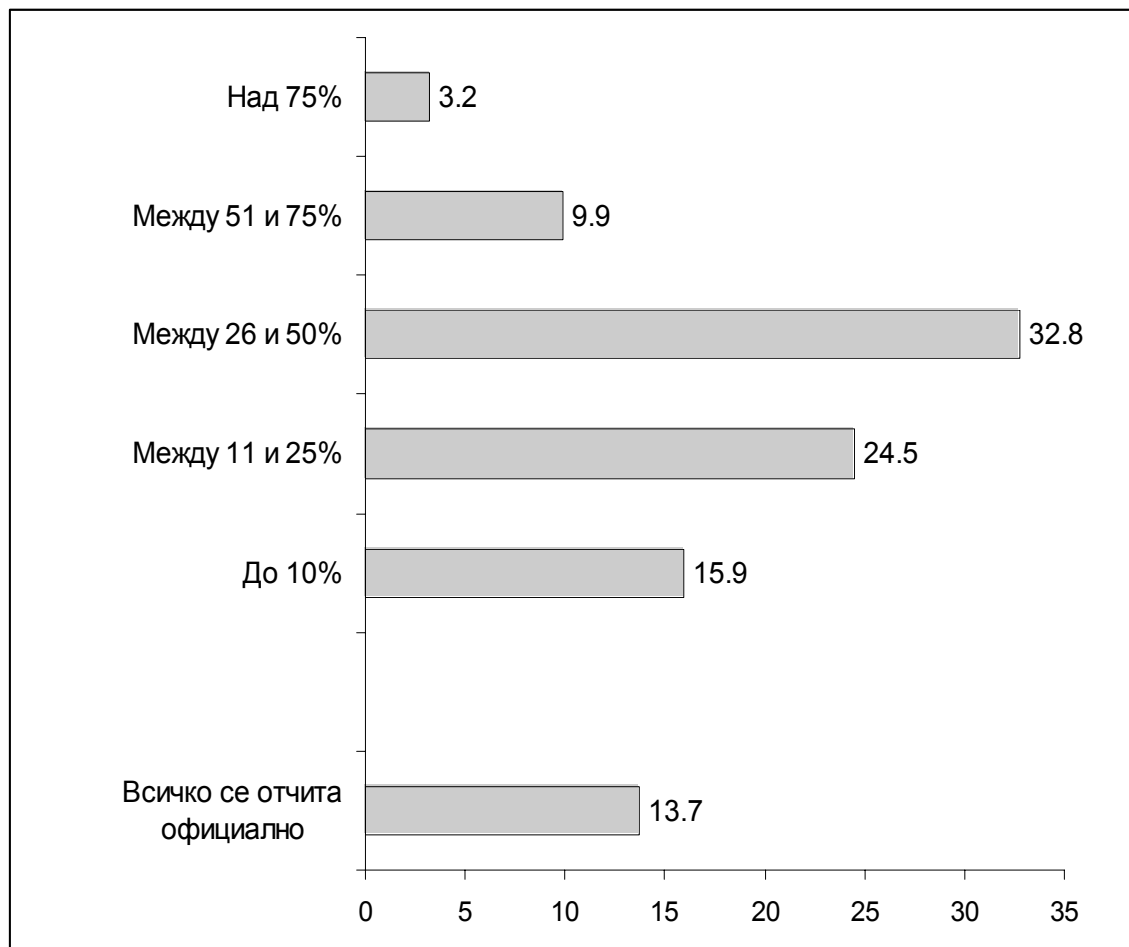
База: N= 530

2) *ОТЧИТАНЕ НА ПО-НИСКИ ОБОРОТИ ОТ РЕАЛНИТЕ В СЪОТВЕТНИЯ БРАНШ*

Декларирането на по-ниски обороти от действителните е една от най-разпространените прояви на “скритата” икономика в бизнес-сектора.

Всяка втора фирма не отчита официално между 11 и 50 % от реалния си оборот. (Графика 11)

ГРАФИКА 11 ДЯЛ ОТ ОБОРОТА, КОЙТО НЕ СЕ ОТЧИТА ОФИЦИАЛНО

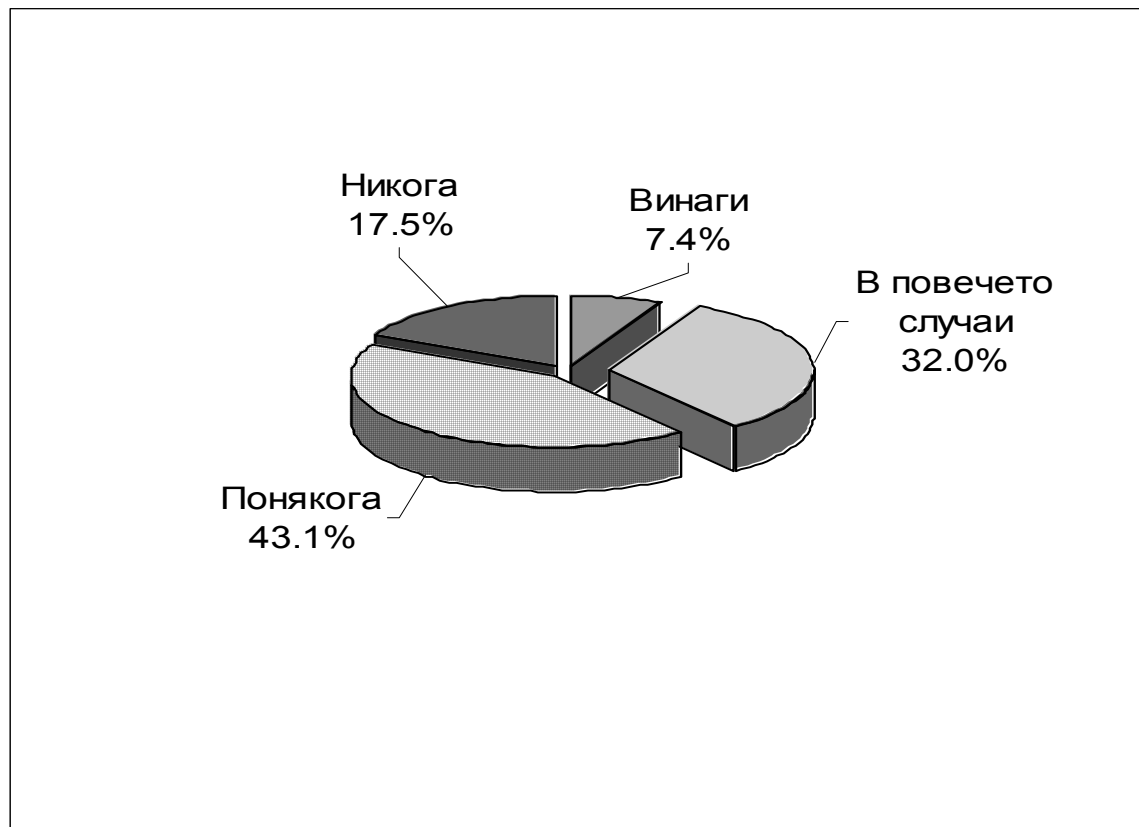
База: N= 530

3) *ОТЧИТАНЕ НА ПО-МАЛКА ПЕЧАЛБА ОТ РЕАЛНАТА В СЪОТВЕТНИЯ БРАНШ*

Освен че прикриват реалните си обороти, фирмите твърде често отчитат и по-малка печалба от действителната. Четири от десет фирми го правят понякога, а близо една трета – в повечето случаи.

Едва 17.5% декларират, че никога не прикриват истинската си печалба. (Графика 12)

ГРАФИКА 12 *ОТЧИТАНЕ НА ПО-МАЛКА ПЕЧАЛБА ОТ РЕАЛНАТА*

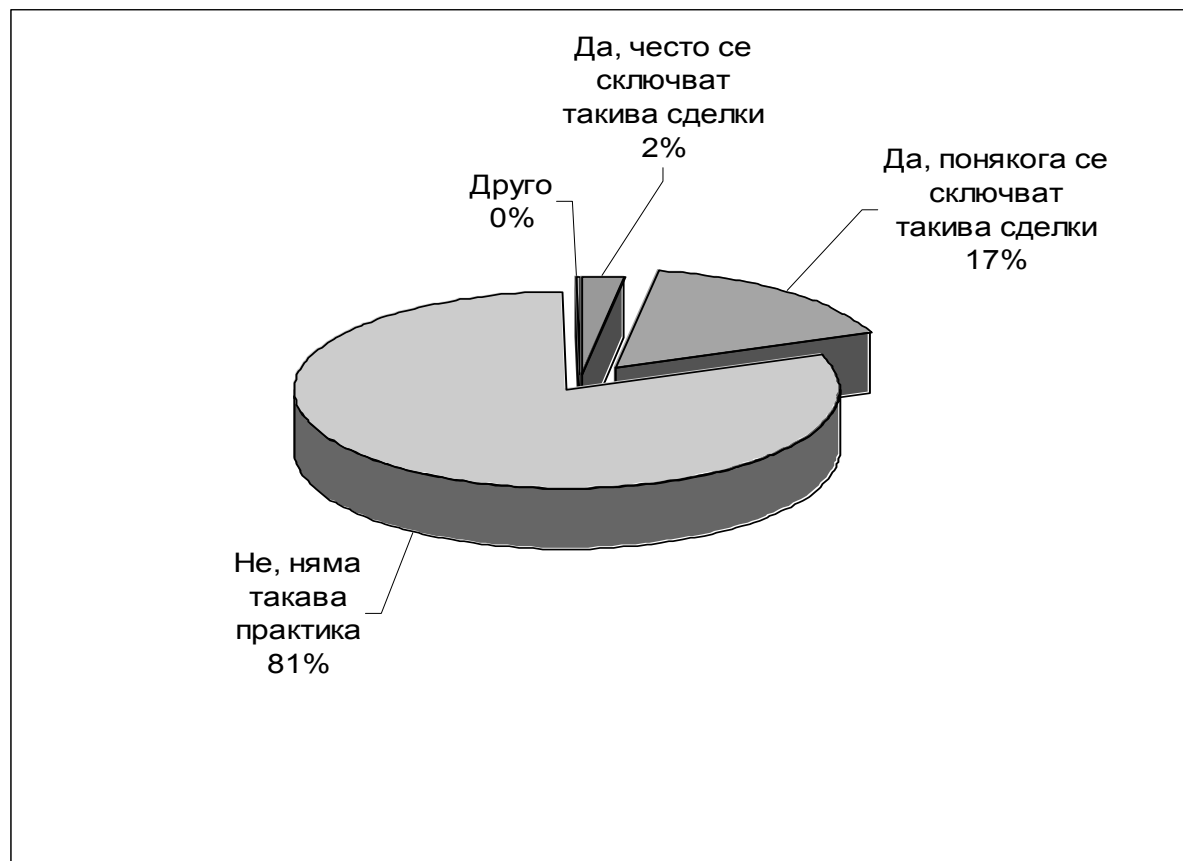
База: N= 530

4) ЧЕСТОТА НА СКЛЮЧВАНЕ НА БАРТЕРНИ СДЕЛКИ В СЪОТВЕТНИЯ БРАНШ

Сключването на *бартерни сделки* не е често срещано явление в бизнес-сектора в страната. *Осем от десет фирми не сключват подобен тип сделки.*

Все пак част от запитаните - 17% - отговарят, че понякога сключват бартерни сделки, а за 2% - това е обичайна практика. (*Графика 13*)

ГРАФИКА 13 СКЛЮЧВАНЕ НА БАРТЕРНИ СДЕЛКИ

База: N= 530

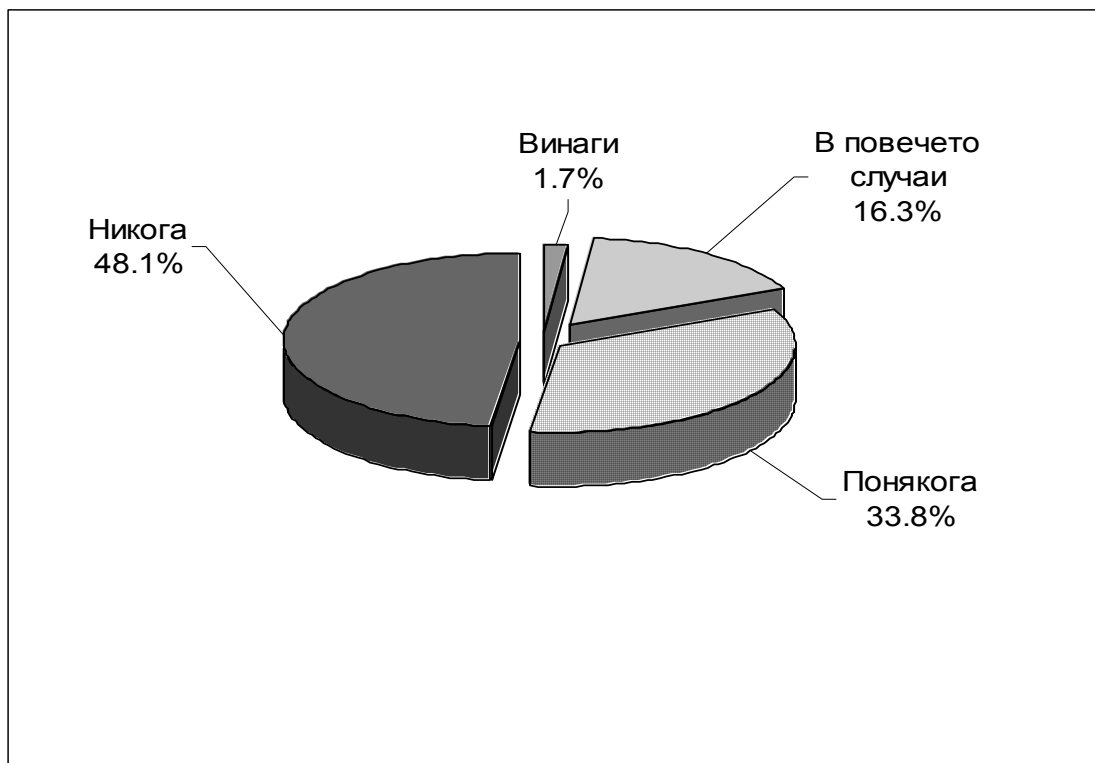
5) *НЕЗАКОНЕН ВНОС/ ИЗНОС В СЪОТВЕТНИЯ БРАНШ*

Вносът и износът на стоки и материали се извършва от сравнително неголяма част изследваните фирми. Едва 15.7 % от тях внасят материали и суровини за своята работа, а 11% - изнасят някои от произведените от тях стоки.

Според субективната преценка на почти половината от запитаните *в техния бранш няма нелегален внос или износ*, което до голяма степен се дължи на относително ниския дял на фирмите, извършващи външнотърговски операции. Една трета от интервюираните смятат, че тази страна на “скритата” икономика се проявява понякога, а според 16.3% - явлението е характерно в повечето случаи.

(Графика 14)

ГРАФИКА 14 ЧЕСТОТА НА ИЗВЪРШВАНЕ НА НЕЗАКОНЕН ВНОС/ ИЗНОС В СЪОТВЕТНИЯ БРАНШ

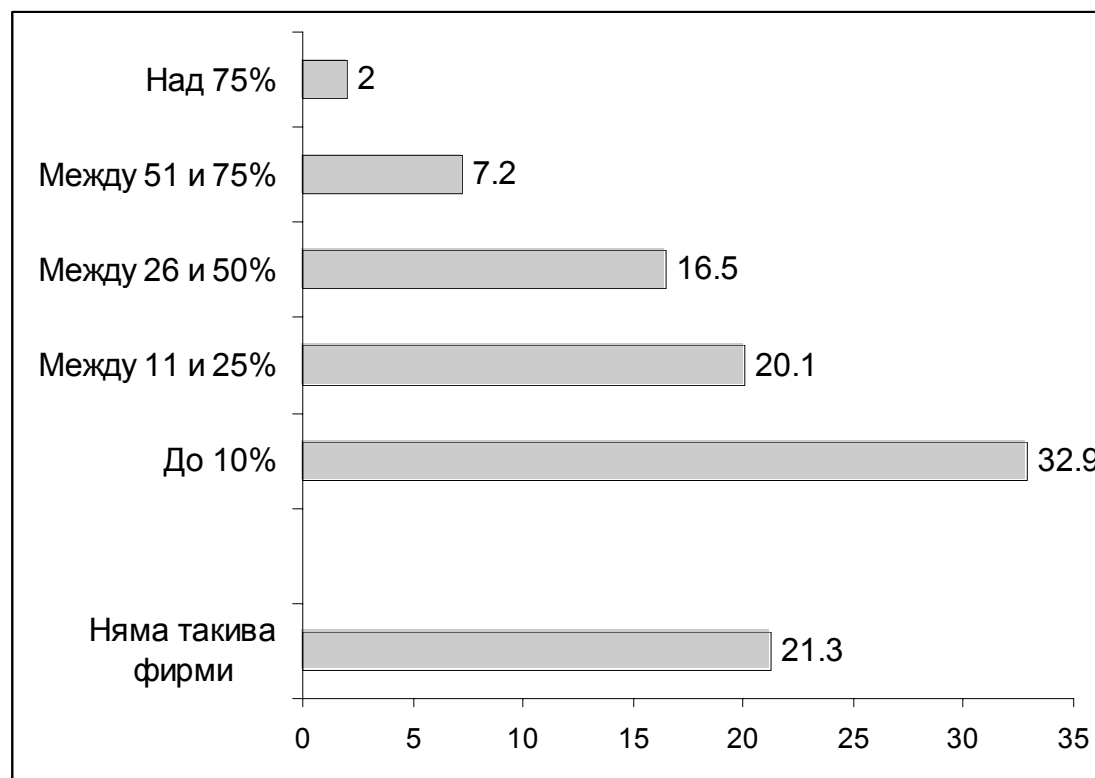
База: N= 530

6) *ИЗПОЛЗВАНЕ НА ПРОТЕКЦИИ ПРИ
УРЕЖДАНЕ НА ДАНЪЧНИ И
АДМИНИСТРАТИВНИ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ В
СЪОТВЕТНИЯ БРАНШ*

Може да се каже, че използването на протекции от страна на фирмите за уреждане на данъчните, нормативните и административните им взаимоотношения не е много разпространена практика – повече от половината респонденти смятат, че в техния бранш няма такива фирми или ако има, техният дял не надвишава 10%.

Все пак повече от една четвърт от интервюираните бизнесмени посочват, че делът на фирмите, които използват различни форми на протекции е между 11 и 50%. (Графика 15)

ГРАФИКА 15 ДЯЛ НА ФИРМИТЕ В БРАНША, КОИТО ИЗПОЛЗВАТ ПРОТЕКЦИИ/“ЧАДЪР “ ЗА УРЕЖДАНЕ НА ДАНЪЧНИТЕ, НОРМАТИВНИТЕ И АДМИНИСТРАТИВНИТЕ СИ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ

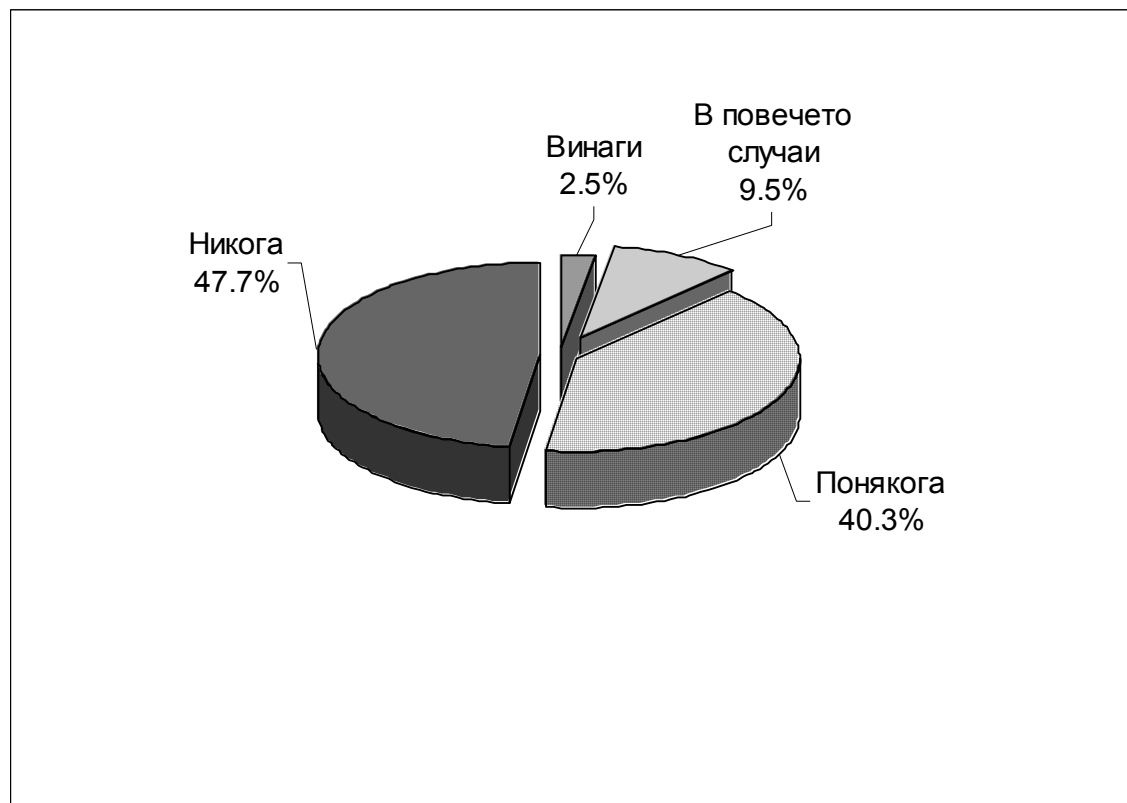
База: N= 530

7) *“ИЗТОЧВАНЕ НА ДДС” В СЪОТВЕТНИЯ БРАНШ*

Всеки втори респондент смята, че фирмите в неговия бранш не прибягват “източване на ДДС” чрез счетоводни трикове.

Четирима от десет запитани посочват, че понякога има и такива случаи, а за 12% това е обичайна практика, до която те прибягват винаги или в повечето случаи. (Графика 16)

ГРАФИКА 16 ЧЕСТОТА НА “ИЗТОЧВАНЕ НА ДДС” ОТ ФИРМИТЕ В СЪОТВЕТНИЯ БРАНШ

База: N= 530

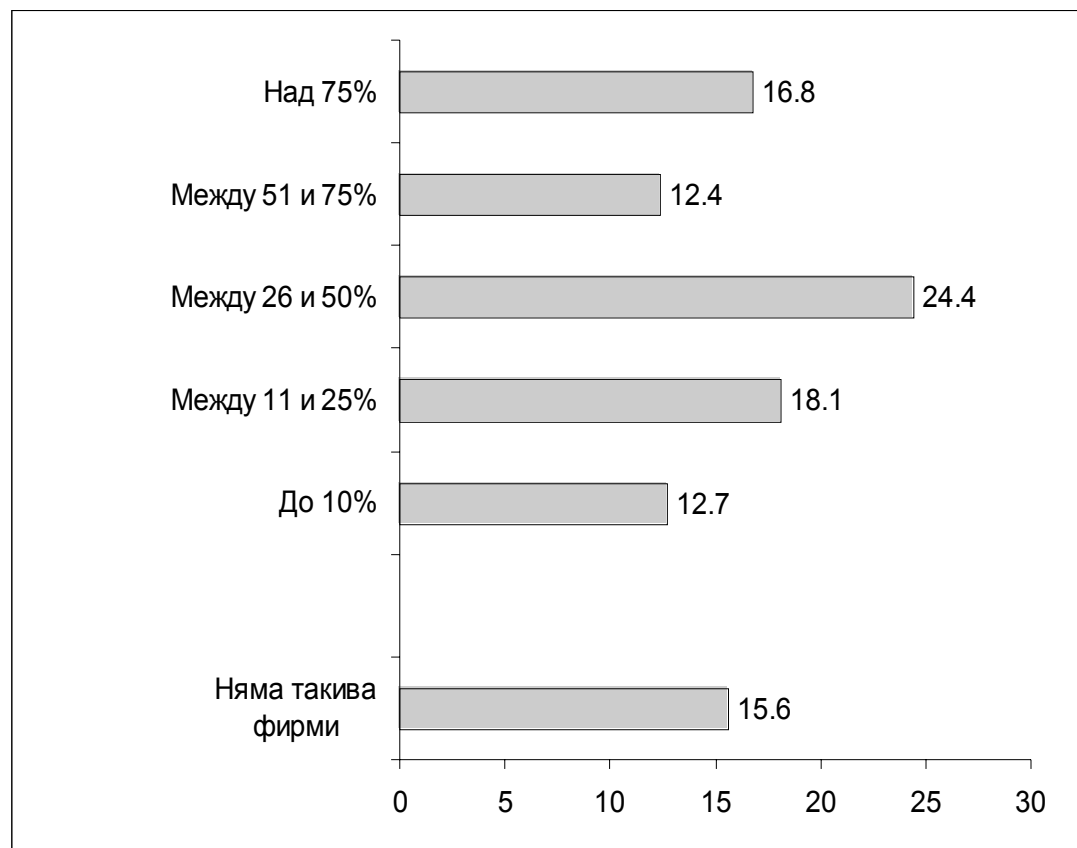
3. ПРЕРАЗПРЕДЕЛЕНИЕ

УКРИВАНЕ/ НЕПЛАЩАНЕ НА ДАНЪЦИ, МИТА, АКЦИЗИ В СЪОТВЕТНИЯ БРАНШ

Плащането на по-ниски данъци и мита е често срещана практика сред българския бизнес – *три от десет фирми го правят винаги, когато могат, а 41% - понякога.*

Според една четвърт от анкетираните *повече от половината фирми в съответния бранш укриват част от дължимите данъци и мита чрез счетоводни трикове.* (Графика 17)

ГРАФИКА 17 ДЯЛ НА ФИРМИТЕ, КОИТО УКРИВАТ/ НЕ ПЛАЩАТ ДАНЪЦИ, МИТА, АКЦИЗИ В СЪОТВЕТНИЯ БРАНШ

База: N= 530

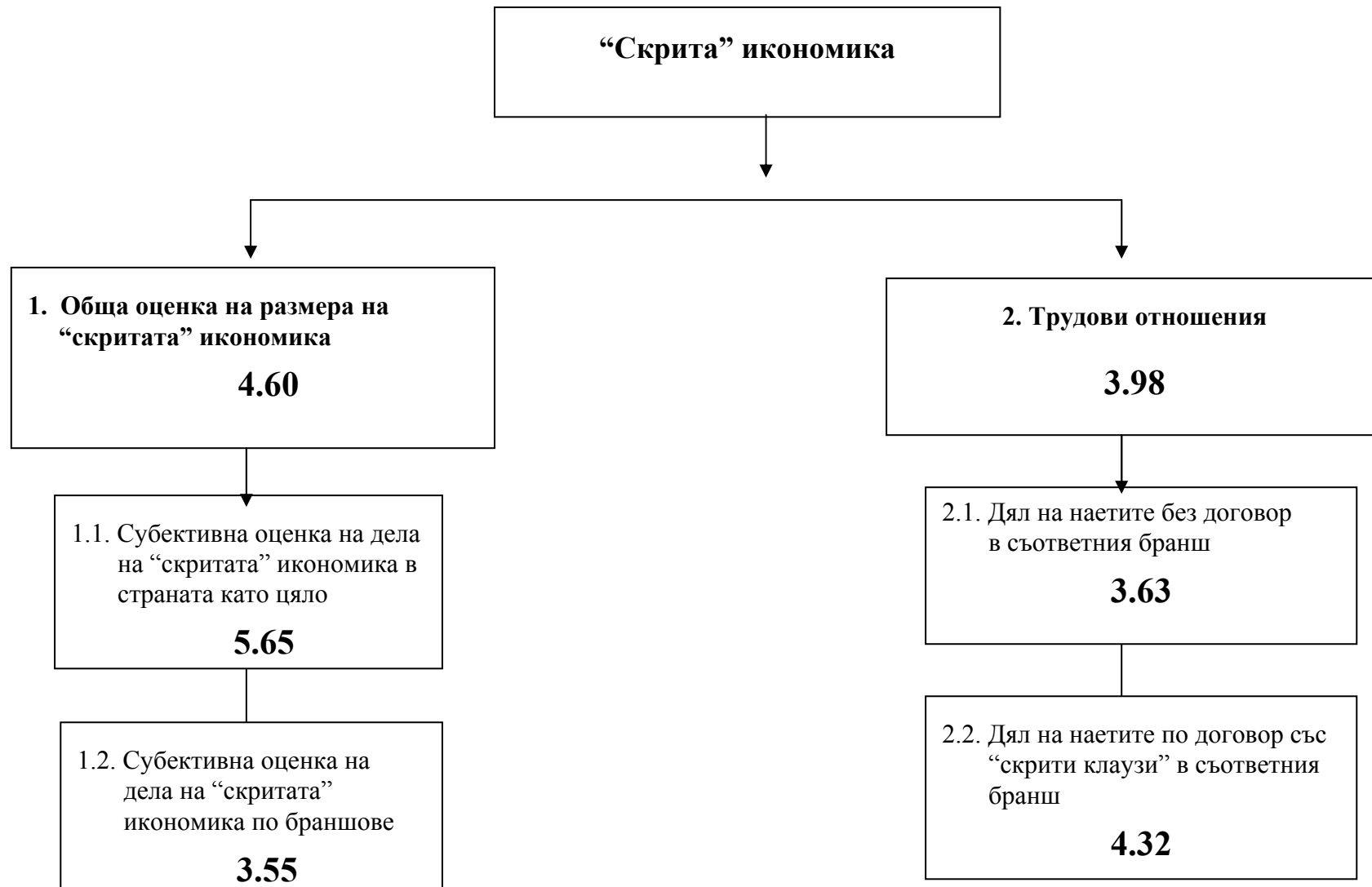

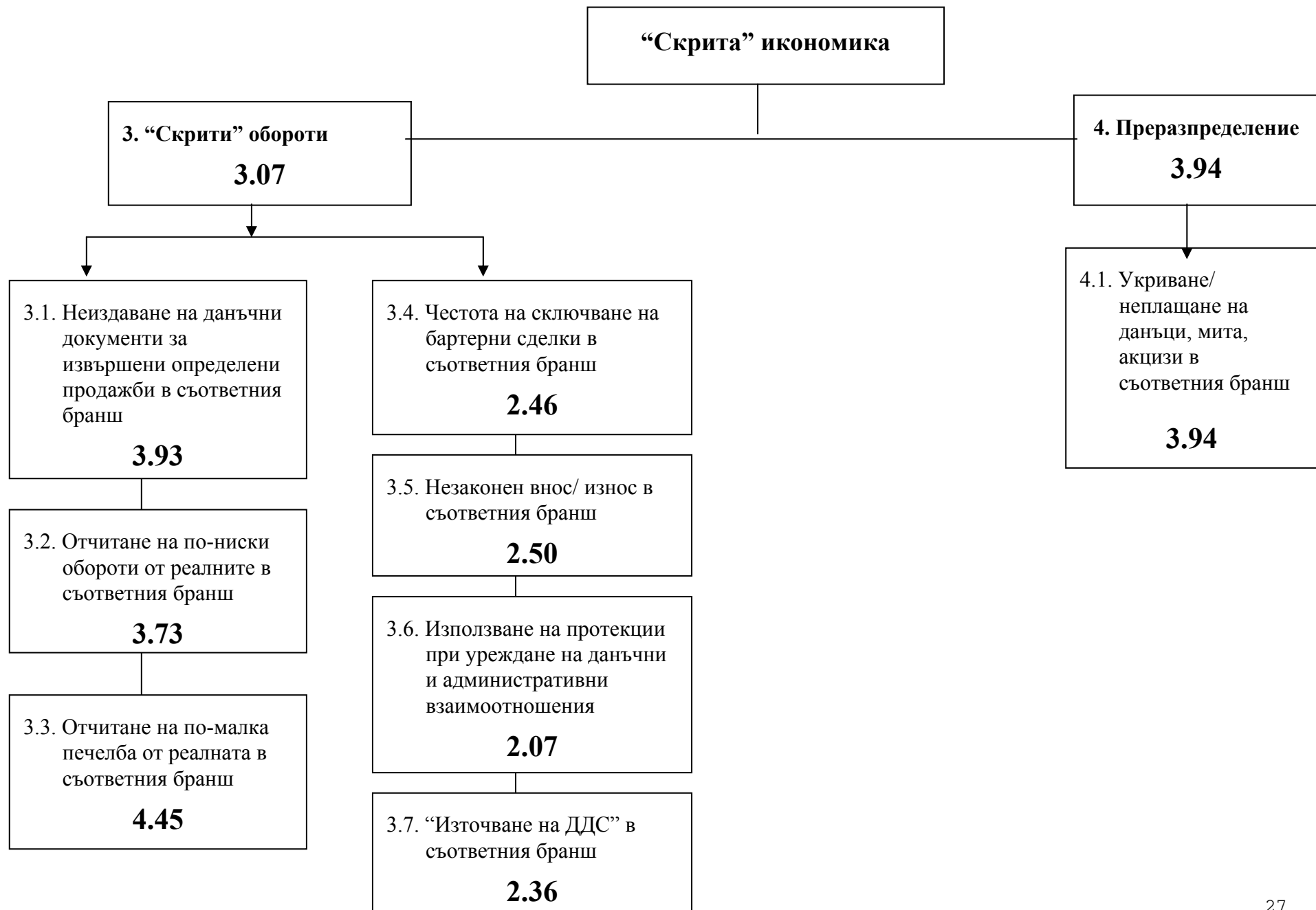
ПРИЛОЖЕНИЕ. СТОЙНОСТИ НА ИНДЕКСИТЕ ЗА “СКРИТА” ИКОНОМИКА

I. ОБЩА СТРУКТУРА НА ИНДЕКСИТЕ

II. СТРУКТУРА И СТОЙНОСТИ НА ИНДЕКСИТЕ ЗА “СКРИТАТА” ИКОНОМИКА

Агенция “Витоша Рисърч” е специализирана в извършването на социални и маркетингови изследвания. Тя възниква като резултат от развитието на социологическата програма на Центъра за изследване на демокрацията, започнала своята дейност през 1989г.

“Витоша Рисърч” е специализирана в провеждане на изследвания в областта корупцията и престъпността, социалната политика, икономическото, политическото и електорално поведение, приватизацията, ценностните ориентации и нагласи на българското население, проучването на общественото мнение, оценка на аудиторията на медиите, маркетингови и рекламни изследвания и други.

Ул. “Лазар Станев” № 1
1113 София
Тел.: 971 3000
Факс: 971 2233
Ел. поща: VR@ONLINE.BG
WWW.ONLINE.BG/VR